

ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ Й СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION AND INNOVATIVE DEVELOPMENT STIMULATION IN UKRAINE AND GLOBALLY

Володимир ХАУСТОВ,
кандидат технічних наук,
учений секретар Інституту економіки
та прогнозування НАН України

Volodymyr KHAUSTOV,
Ph.D. in Technical Sciences,
Academic Secretary, Institute for Economy
and Forecasting of Ukrainian NAS, Kyiv

Постановка проблеми. Рівень економічного розвитку держав у XXI столітті визначають науково-технічний прогрес та інтелектуалізація основних факторів виробництва. У глобальній економічній конкуренції виграють країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень і науково-технічних розробок, створення об'єктів інтелектуальної власності, активізації інноваційних процесів у широкому розумінні. Зазначені процеси супроводжуються запровадженням у багатьох країнах новітніх механізмів державного регулювання, зокрема методів та інструментів стимулювання щодо створення, поширення та охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Розвиток систем охорони інтелектуальної власності та підвищення ефективності інноваційної політики є невід'ємною складовою стратегічних ініціатив щодо забезпечення усталеного соціально-економічного зростання переважної більшості країн світу – як розвинених, так і тих, що розвиваються. Досвід окремих країн щодо трансформації механізмів державного регулювання є надзвичайно актуальним на етапі кардинальних реформ у сфері охорони інтелектуальної власності України. Адже, як зазначено в Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, «Державна система правової охорони інтелектуальної власності засвідчила низьку ефективність у розв'язанні ключових завдань і нездатність забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності як важливого елементу національної інноваційної системи та базису інноваційної економіки держави» [1]. Головною метою реформ є «створення оптимальної, якісної та ефективної державної системи правової охорони інтелектуальної власності, запропонувати дієві ін-

струменти в сфері інтелектуальної власності як стимули для розвитку споріднених економічних та суспільних чинників» [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблемами стратегій та політики інноваційного розвитку, сфери охорони інтелектуальної власності опікуються провідні вітчизняні й зарубіжні вчені. Серед вітчизняних вчених варто відмітити фундаментальні праці Г.Андрощука, Ю.Бажала, А.Гальчинського, В.Геєця, І.Єгорова, Ю.Капіци, Д.Лук'яненка, Б.Малицького, Л.Федулової, А.Чухна, серед іноземних – Д.Белла, Г.Боуена, С.Глаз'єва, П.Друкера, В.Іноземцева, М.Портера, Б.Санто та ін. Аналізу та проблемам сфери інтелектуальної власності та інноваційного розвитку присвячені спеціальні доповіді Всесвітнього економічного форуму, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Світового банку, Організації економічного співробітництва й розвитку, Єврокомісії та ін. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій,

проблемні питання трансформації глобальної сфери інтелектуальної власності, пошуку ефективних інструментів державного регулювання національних і регіональних систем охорони інтелектуальної власності залишаються у центрі уваги та дискусій науково-експертного співтовариства.

Цілі статті. Метою статті є компаративний аналіз досвіду провідних країн світу щодо трансформації механізмів державного регулювання та їх ефективності, зокрема методів та інструментів стимулювання щодо створення й поширення об'єктів інтелектуальної власності, їх адаптації при реалізації реформи державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні в контексті забезпечення сталого економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Більшість країн світу до цього часу не досягла темпів

Представлені аналітичні узагальнення сучасного стану та тенденцій розвитку глобальної сфери інтелектуальної власності. Виконано компаративний аналіз конкурентних переваг розвинутих країн та країн, що розвиваються, у сфері інтелектуальної власності, у тому числі на міжнародних ринках. Визначено сучасні методи та інструменти державної політики стимулювання розвитку сфери інтелектуальної власності. Обґрунтовано необхідність більш ефективного використання потенціалу інтелектуальної власності України в її широкому розумінні задля стимулювання інноваційних процесів та забезпечення сталого економічного зростання.

The analytical conclusions of the current state and trends of development of the global field of intellectual property have been suggested. The comparative analysis of competitive advantages of mature and developing economies in the field of intellectual property, including in terms of international markets, has been performed. The modern methods and instruments of state policy on stimulating the intellectual property development field have been determined. The necessity for more efficient broad utilization of Ukrainian intellectual property to stimulate innovative processes and ensure sustainable economic development has been substantiated.

економічного зростання, досягнутих у 1998-2007 роках. Про це свідчать дані динаміки річних змін обсягів виробництва реального ВВП у відсотках по визначальних групах країн (табл. 1). При цьому загальносвітові темпи економічного зростання характеризуються більш високими показниками для країн з ринком, що формується, і країн, що розвиваються.

Зважаючи на вкрай низькі темпи економічного зростання, розвинуті країни опікуються пошуком ефективної стратегії зростання, надають усе більше уваги новітнім інструментам державної інноваційної політики у сфері стимулювання науки і технологій та інвестицій у НДДКР [3, р. 5].

У 2010 країни ЄС прийняли стратегію зростання (Європа-2020) для сприяння виходу цього регіону з кризи за допомогою розумного, стійкого та інклюзивного зростання. У стратегії наголошується, що «криза звела нанівець роки економічного і соціального прогресу і показала структурну слабкість економіки Європи». Елементами цієї структурної слабкості є низький рівень витрат на НДДКР, ринкові бар'єри і недостатнє використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Семирічна рамкова програма ЄС Горизонт-2020 отримала найбільший за всю історію бюджет для реалізації цього порядку денного в період 2014-2020 років.

У США одним із пріоритетів стали інвестиції в дослідження зміни клімату, енергетику та охорону здоров'я. Однак стратегія зростання багато в чому суперечить

пріоритету щодо скорочення дефіциту федерального бюджету. Протягом останніх п'яти років більшість федеральних бюджетів на наукові дослідження залишалися на колишньому рівні або скорочувалися в доларовому обчисленні з коригуванням на інфляцію.

Японія, як одна із надпотужних економік світу, належить до країн з великими витратами на НДДКР, проте їй не вдається подолати дефляцію, яка придушувала економіку протягом останніх 20 років. Нинішня стратегія зростання Японії – «абеноміка», що з'явилася у 2013, ще не виправдала очікування на прискорення зростання. Вплив балансування на рівні низького зростання на довіру інвесторів проявляється в небажанні японських фірм підвищити витрати на НДДКР, а також взяти на себе необхідні ризики для запуску нового циклу зростання.

Республіка Корея веде пошук власної стратегії зростання, оскільки «виросла» зі своєї «моделі скорочення розриву». Країна відчуває гостру конкуренцію з боку Китаю і Японії, продовжує рух до поставленої мети «низько вуглецевого» зеленого «економічного зростання», роблячи також акцент на «креативну економіку» за допомогою створення нових індустрій творчості [3, р. 5].

У 2013 році світові валові витрати на НДДКР досягли 1 478 млрд. дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) і збільшилися на 30,5% у порівнянні з аналогічним витратами у 2007 році (1 132 млрд. дол. США). Проте приріст виявився значно меншим, ніж

Таблиця 1. Динаміка річних змін обсягів виробництва реального ВВП, %

	Середнє 1998-2007	Прогнози										
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2021
Весь світ	4,2	3,0	-0,1	5,4	4,2	3,5	3,3	3,4	3,1	3,2	3,5	3,9
Країни з розвинутою економікою	2,8	0,2	-3,4	3,1	1,7	1,2	1,2	1,8	1,9	1,9	2,0	1,8
Сполучені Штати	3,0	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,5	2,4	2,4	2,4	2,5	2,0
Зона євро	2,4	0,5	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,3	0,9	1,6	1,5	1,6	1,5
Японія	1,0	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,7	1,4	0,0	0,5	0,5	-0,1	0,7
Інші країни з розвинутою економікою	3,6	1,1	-2,0	4,5	3,0	1,9	2,3	2,8	1,9	2,0	2,3	2,4
Країни з ринком, що формується, і такі, що розвиваються	5,8	5,8	3,0	7,4	6,3	5,3	4,9	4,6	4,0	4,1	4,6	5,1
Китай	9,9	9,6	9,2	10,6	9,5	7,7	7,7	7,3	6,9	6,5	6,2	6,0
Україна	5,8	2,2	-15,1	0,3	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,9	1,5	2,5	4,0

Джерело: складено автором за даними [2, с. 180, 184].

Таблиця 2. Динаміка валових витрат на НДДКР та питомої ваги у загальносвітових витратах по групах країн залежно від рівня доходів

	Валові витрати на НДДКР, млрд. дол. США за ПКС				Питома вага, %			
	2007	2009	2011	2013	2007	2009	2011	2013
Весь світ	1 132,3	1 225,5	1 340,2	1 477,7	100,0	100,0	100,0	100,0
Країни з високим рівнем доходів	902,4	926,7	972,8	1 024,0	79,7	75,6	72,6	69,3
Країни з рівнем доходів, що вищий від середнього	181,8	243,9	303,9	381,8	16,1	19,9	22,7	25,8
Країни з рівнем доходів, що нижчий від середнього	46,2	52,5	60,2	68,0	4,1	4,3	4,5	4,6
Країни з низьким рівнем доходів	1,9	2,5	3,2	3,9	0,2	0,2	0,2	0,3

Джерело: складено автором за даними [3, р. 8].

Таблиця 3. Динаміка валових витрат на НДДКР та питомої ваги у загальносвітових витратах по групах країн залежно від регіону

	Валові витрати на НДДКР, млрд.. дол. США за ПКС				Питома вага, %			
	2007	2009	2011	2013	2007	2009	2011	2013
Америка	419,8	438,3	451,6	478,8	37,1	35,8	33,7	32,4
Північна Америка	382,7	396,5	404,8	427,0	33,8	32,4	30,2	28,9
США	359,4	373,5	382,1	396,7	31,7	30,5	28,5	28,1
Канада	23,3	23,0	22,7	21,5	2,1	1,9	1,7	1,5
Латинська Америка	35,5	39,8	45,6	50,1	3,1	3,3	3,4	3,4
Європа	297,1	311,6	327,5	335,7	26,2	25,4	24,4	22,7
Європейський союз	251,3	262,8	278,0	282,0	22,2	21,4	20,7	19,1
Франція	40,6	43,2	44,6	45,7	3,6	3,5	3,3	3,1
Німеччина	69,5	73,8	81,7	83,7	6,1	6,0	6,1	5,7
Об'єднане Королівство	37,2	36,7	36,8	36,2	3,3	3,0	2,7	2,5
Інші країни Європи	32,7	34,8	35,0	38,5	2,9	2,8	2,6	2,6
Африка	12,9	15,5	17,1	19,9	1,1	1,3	1,3	1,3
Азія	384,9	440,7	524,8	622,9	34,0	36,0	39,2	42,2
Японія	139,9	126,9	133,2	141,4	12,4	10,4	9,9	9,6
Республіка Корея	38,8	44,1	55,4	64,7	3,4	3,6	4,1	4,4
Південно-Східна Азія	328,8	378,8	455,1	545,8	29,0	30,9	34,0	36,9
Китай	116,0	169,4	220,6	290,1	10,2	13,8	16,5	19,6
Індія	31,1	36,2	42,8	-	2,7	3,0	3,2	-
Інші групи країн								
ОЕСР	860,8	882,2	926,1	975,6	76,0	72,0	69,1	66,0

Джерело: складено автором за даними [3, р. 8].

у періоді 2002-2007 років, у якому відповідний показник становив 43,2%. Оскільки валові витрати на НДДКР зростали швидше глобального ВВП, то це призвело до підвищення глобальної інтенсивності НДДКР з 1,57% (2007 рік) до 1,70% (2013) від ВВП [3; 4]. Крім того, розвинуті країни із високими доходами протягом 2007-2013 втратили свої позиції за показником питомої ваги у загальносвітових витратах на НДДКР більш ніж на 10% завдяки інвестиційній активності в сфері НДДКР країн з дещо меншими доходами (табл. 2).

У регіональному аспекті у питомій вазі загальносвітових витрат на НДДКР найбільше втратили країни Північної Америки – 4,7%, у т.ч. США – 4,3%, Канада – 0,4%, а також Японія – 3,8% і країни ЄС – 3,1%, у т.ч. Об'єднане Королівство – 0,8%, Франція – 0,5%, Німеччина – 0,4% (табл. 3). Найбільших успіхів досягли країни Південно-Східної Азії: їх питома вага збільшилася на 7,9%, насамперед за рахунок Китаю (+9,4%). При цьому питома вага Китаю вже у 2013 році перевищила аналогічний показник для ЄС – 19,6% проти 19,1%

Зважаючи на уповільнення темпів економічного зростання світової економіки, перш за все у групі розвинутих країн, визнаючи визначальну роль інновацій у стратегіях прискорення темпів соціально-економічного розвитку, експерти МВФ дійшли висновку, що навіть невелика державна підтримка може багато зробити для зміцнення інновацій та економічного зростання. Вони розрахували, що заходи державної політики, які дозволяють знизити витрати приватного сектора на НДДКР на 40%, збільшать обсяг відповідних робіт приватного сектора на ту ж процентну величину і підвищать ВВП на 5% у довгостроковій перспективі [5].

За оцінками експертів МВФ, бюджетні стимули повинні знижувати витрати компаній на інвестування в НДДКР в середньому на 50% у країнах з розвинутою економікою, щоб зацікавити компанії у збільшенні обсягів НДДКР. Ці внутрішні вторинні ефекти НДДКР доповнюються міжнародними. Впровадження іноземних технологій є ключовим компонентом наздоганяючого зростання, який настільки необхідний для країн з ринком, що формується, і країн, що розвиваються. За оцінками, НДДКР в країнах Групи семи забезпечують підвищення продуктивності в інших країнах в розмірі приблизно 25% від відповідного підвищення в самих країнах «сімки».

Бюджетні стимули можуть служити дієвим інструментом для заохочення приватних НДДКР. Ефективність цих інструментів у вирішальній мірі залежить від їх планування та реалізації. Бюджетні стимули для НДДКР значно різняться. Австралія і Корея, наприклад, надають податкові кредити на НДДКР, майже на 50% знижують фактичні витрати, пов'язані з додатковими інвестиціями в цій сфері. Інші країни іноді надають допомогу на оплату робочої сили для дослідників або адресні субсидії на НДДКР, хоча в більшості країн вони не досягають 50%. У цілому ці заходи, очевидно, дають хороші результати за умови їх ефективної реалізації.

Позитивна динаміка валових витрат на НДДКР сприяє подальшому розвитку глобальної системи охорони інтелектуальної власності під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Підвищена увага до знань, поява нових, активних в інноваційній діяльності країн і бажання захищати свої винаходи за кордоном дали поштовх зростаючому

попиту на охорону ІВ, що вийшла за межі вузькоспеціалізованого кола тем для професіоналів і стала відігравати центральну роль у стратегіях компаній і державній політиці інновацій [6, с. 3]. Компанії та держави інвестують кошти в створення нематеріальних активів – нові ідеї, технології, проекти, бренди, організаційні ноу-хау й бізнес-моделі, які активно захищаються відповідними охоронними документами на право власності. Діяльність з винаходів нових продуктів або процесів стає більш інтернаціональною й відкритою за своїм характером. Відповідно центральною ланкою інноваційного процесу стали ринки знань та об'єктів права інтелектуальної власності.

Дискусійність ефективності ринкового механізму призвела до різних форм державного втручання урядів розвинутих країн у сферу охорони інтелектуальної власності, систему заохочення інновацій. Це втручання можна розділити на три основні напрями [7, с. 36].

По-перше, уряди фінансують наукові дослідження в університетах і державних науково-дослідних установах, які, як правило, займаються фундаментальними дослідженнями. Так, із середини 1980-х років витрати країн ОЕСР з фундаментальних досліджень збільшувалися швидше, ніж на прикладні дослідження і дослідно-конструкторські розробки.

По-друге, уряди фінансують НДДКР у приватних компаніях за допомогою держзамовлень, цільових субсидій, податкових відрахувань, премій, пільгових кредитів та інших механізмів. При цьому одні форми підтримки націлені на конкретні види технологій (зокрема, в оборонній сфері), а інші не прив'язані до конкретних технологій і дозволяють підприємствам самим визначати напрямок дослідницької роботи.

Нарешті, державні інститути забезпечують надання й охорону прав ІВ, що дозволяє залучати приватне фінансування для досліджень і розробок, які виконуються підприємствами за власною ініціативою.

При цьому владні структури розвинутих країн законодавчо стимулюють передачу знань та об'єктів права ІВ від науки – компаніям, тим самим підсилюючи ефект державної підтримки НДДКР.

Сутність і особливості впливу охорони ІВ на інноваційні процеси визначаються наступними положеннями. Перш за все, в порівнянні з іншими формами політики щодо інновацій, охорона ІВ виділяється тим, що вона мобілізує децентралізовані ринкові сили управляти інвестиціями в НДДКР. Це працює особливо добре там, де приватна мотивація інноваційної діяльності поєднується із технологічними потребами суспільства. Крім того, ефективність різних інструментів ІВ залежить від здібностей фірм засвоїти інвестиції, перетворивши їх на інновації, які значно змінюються в залежності від рівня розвитку країни [3; 6].

З усіх форм охорони інтелектуальної власності найбільш поширеними є права на патенти йі корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, торговельні марки (бренди), а також ліцензії, авторські права і комерційна таємниця.

Більш високі темпи динаміки витрат на НДДКР у порівнянні із динамікою ВВП як для світу в цілому, так і для

Таблиця 4. Динаміка загальносвітової кількості подач заявок на патенти

Рік	Кількість подач	Приріст, %
2005	1 702 800	8,2
2006	1 791 000	5,2
2007	1 874 200	4,6
2008	1 929 200	2,9
2009	1 855 200	-3,8
2010	1 997 000	7,6
2011	2 158 100	8,1
2012	2 356 700	9,2
2013	2 564 900	8,8
2014	2 680 900	4,5
2015	2 888 800	7,8

Джерело: складено автором за даними [8].

окремих груп країн позитивно відображаються на процесах патентування винаходів. Так, протягом 2005-2015 років динаміка загальносвітової кількості подач заявок на патенти характеризується більш ніж двократним перевищенням темпів зростання світового ВВП, за винятком кризових 2008-2009 років (див. **табл. 1 та 4**).

При цьому існує колосальна асиметрія в розподілі об'єктів права інтелектуальної власності між групами країн залежно від рівня розвитку та приналежності до певних географічних регіонів [6, с. 6].

Так, надзвичайно висока активність у патентуванні Китаю призвела до зміни лідируючих позицій окремих країн у рейтингах за кількістю подач заявок на патенти. Зокрема, вже у 2011 Китай випередив США за цим показником, продемонструвавши більш ніж шестикратне зростання подач заявок на патенти за 2005-2015 роки (**табл. 5**). При цьому для США величина цього показника збільшилася лише у 1,5 раза, для Республіки Корея – на 32,7%, для патентного офісу країн ЄС – на 24,0%, а для Японії зменшилася на 25%.

Зазначена тенденція призвела до значних змін у розподілі патентних заявок за регіонами та рівнем доходів. Зокрема, протягом 2005-2015 років зростання питомої ваги країн Азії у подачах патентних заявок з 50,2 до 61,9% відбулося із одночасним зменшенням питомої ваги країн Європи з 19,5% до 12,5%, країн Північної Америки – з 25,3% до 21,7%, країн Латинської Америки – з 2,9% до 2,3% [8, р. 6]. Крім того, питома вага розвинутих країн з високим рівнем доходів зменшилася з 80,4% до 53,5%, а групи країн, що розвиваються, з доходами, що вищі за середні, – збільшилася більш ніж у 2,6 раза до 43,5% (**табл. 6**).

На відміну від розвинутих країн та Китаю в Україні за 2005-2015 роки фінансування НДДКР має виразну тенденцію до скорочення, при цьому частка витрат у ВВП зменшилася на 40% (**табл. 7**). Це не могло не позначитися на динаміці патентування – кількість подач заявок на винаходи за цей період скоротилася на 20%.

В останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток міжнародних ринків на основі інтелектуальної власності, що дозволяє визначити тенденцію зростання ліцензування та розвитку інших механізмів співпраці на основі ІВ.

Таблиця 5. Динаміка подач заявок на патент до п'яти провідних офісів у 2005-2015 роках

Рік	Китай	США	Японія	Республіка Корея	Європейська патентна організація
2005	173 327	390 733	427 078	160 921	128 713
2006	210 501	425 966	408 674	166 189	135 231
2007	245 161	456 154	396 291	172 469	140 763
2008	289 838	456 321	391 002	170 632	146 150
2009	314 604	456 106	348 596	163 523	134 580
2010	391 177	490 226	344 598	170 101	150 961
2011	526 412	503 582	342 610	178 924	142 793
2012	652 777	542 815	342 796	188 915	148 560
2013	825 136	571 612	328 436	204 589	147 987
2014	928 177	578 802	325 989	210 292	152 662
2015	1 101 864	589 410	318 721	213 694	160 028

Джерело: складено автором за даними [8].

Таблиця 6. Динаміка кількості подач заявок на патенти за групами країн залежно від рівня доходів

Групи країн	Кількість подач заявок		Питома вага у загальносвітовій кількості (%)		Середньорічний приріст (%)
	2005	2015	2005	2015	
З високими доходами	1 369 300	1 544 200	80,4	53,5	1,2
З доходами, вищими за середні	280 200	1 256 900	16,5	43,5	16,2
З доходами, нижчими за середні	46 500	77 700	2,7	2,7	5,3
З низькими доходами	6 800	10 000	0,4	0,3	3,9
Світ в цілому	1 702 800	2 888 800	100,0	100,0	5,4

Джерело: складено автором за даними [8].

Таблиця 7. Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні, у % до ВВП

Рік	Питома вага витрат на виконання НДДКР у ВВП	Надходження заявок на винаходи
2005	0,99	5592
2006	0,91	5930
2007	0,86	6163
2008	0,84	5661
2009	0,86	4815
2010	0,83	5310
2011	0,74	5247
2012	0,75	4944
2013	0,74	5418
2014	0,65	4813
2015	0,62	4497

Джерело: складено автором за даними [9; 10].

Таблиця 8. Динаміка надходжень від експорту об'єктів права ІВ у 2005 та 2015 роках за регіонами

	Обсяг, млрд. дол. США			Питома вага, %	
	2005	2015	Зростання, разів	2005	2015
Світ в цілому	135	295	2,19	100,0	100,0
Північна Америка	60	131	2,18	44,2	44,0
Південна і Центральна Америка	1	1	1,0	0,4	0,4
Європа	50	113	2,26	36,9	38,0
ЄС*	48	98	2,04	35,1	33,0
Країни СНД	0	1	-	0,2	0,3
Азія	22	50	2,27	16,0	17,0
Африка		0	-		0,1
Близький Схід		1	-		0,3

* ЄС-25 у 2005 та ЄС-28 у 2015 роках.

Джерело: складено автором за даними COT [11, Table III.30; 12, Table A42].

Про важливість розвитку глобального ринку інтелектуальної власності свідчить прийняття під час Уругвайського раунду Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (англ. – Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, скорочено TRIPS), положеннями якої встановлені мінімальні стандарти для визнання та захисту основних об'єктів інтелектуальної власності.

Незважаючи на все більш глобальний характер, технологічна діяльність досі переважно зосереджена в розвинутих країнах з високим рівнем доходів. Навіть країни із середнім рівнем доходів залежать від передачі технологій із розвинутих країн для вирішення внутрішніх проблем: наприклад, боротьби із захворюваннями, такими як малярія або забезпечення більш дешевих джерел енергії. Деякі країни із низьким і середнім рівнем доходів змогли скористатися перевагами більшої відкритості в міжнародній торгівлі, а також у розширенні транскордонних ринків інтелектуальної власності для створення основних технологічних виробництв шляхом ліцензування відповідних об'єктів інтелектуальної власності (патентів і ноу-хау) [9, р. 75].

Зазначене підтверджується даними Світової організації торгівлі щодо обсягів торгівлі основними правами інтелектуальної власності як одного із видів послуг.

Так, найбільшу питому вагу в загальносвітових обсягах експорту інтелектуальної власності мають розвинуті країни Північної Америки (США та Канада) та Європи, на які припадає понад 80%. При цьому в регіональному аспекті структура експорту протягом 2005-2015 років майже не змінилася, проте за 10 років обсяг продажів інтелектуальної власності збільшився більш ніж у 2 рази (табл. 8).

Характерною особливістю глобального ринку інтелектуальної власності є його висока сконцентрованість, тобто на 10 провідних країн-експортерів та імпортерів припадає 96-99% загального обсягу. Крім того, переважна більшість топ-10 провідних експортерів входять до кола провідних імпортерів. Серед експортерів найбільші темпи зростання у 3-6 разів за 2005-2015 роки демонструють країни Азії, зокрема Сінгапур, Республіка Корея та Тайвань, провінція Китаю (табл. 9, 10).

Важливим підтвердженням нарощування технологічного потенціалу країнами, що розвиваються, за рахунок імпорту інтелектуальної власності з розвинутих країн є присутність серед провідних імпортерів Китаю, РФ та Бразилії. При цьому обсяги імпорту зазначеними країнами за 2005-2015 роки збільшились у понад 3,5-4 рази (табл. 10).

Таблиця 9. Провідні експортери інтелектуальної власності у 2005 та 2015 роках

Провідні експортери	Обсяг, млрд. дол. США		Зростання, разів
	2005	2015	
США	57,410	126,212	2,20
ЄС *	47,996	97,977	2,04
Японія	17,655	36,077	2,04
Швейцарія	н/д	14,366	-
Республіка Корея	1,908	6,199	3,25
Канада	2,846	4,174	1,47
Сінгапур	0,544	3,302	6,07
Австралія	0,552	0,786	1,42
Ізраїль	0,574	0,761	1,33
Тайвань, Китай	0,234	1,200	5,13
Разом	129,719	291,54	

*ЄС-25 у 2005 та ЄС-28 у 2015 роках.

Джерело: складено автором за даними COT [11, Table III.31; 12Table A43].

Таблиця 10. Провідні імпортери інтелектуальної власності у 2005 та 2015 роках

Провідні імпортери	2005	2015	Зростання, разів
ЄС	62,210	164,929	2,65
США	24,501	39,157	1,60
Китай	5,321	22022	4,14
Японія	14,654	16,540	1,13
Сінгапур	8,647	17,285	2,00
Швейцарія	н/д	12,330	-
Канада	6,874	9,243	1,34
Республіка Корея	4,561	9,831	2,16
Російська Федерація	1,593	5,634	3,54
Бразилія	1,404	5,250	3,74
Разом	129,765	302,221	

н/д – немає даних.

Джерело: складено автором за даними COT [11, Table III.31; 12Table A43].

Таблиця 11. Динаміка експорту-імпорту послуг України, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності (уточнені дані, млн. дол. США)

Найменування послуги згідно з КЗЕП	2008	2009	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Експорт								
Усього ¹	12260,1	10129,7	11936,3	14180,3	14096,2	14233,2	11520,9	9736,7
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	39,5	14,6	41,5	46,1	56,4	97,4	97,5	51,0
Імпорт								
Усього ¹	6481,5	5186,4	5421,	6214,2	6650,1	75230	6373,1	5523,0
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	287,2	259,5	435,3	411,3	417,6	839,3	450,5	301,6

Джерело: складено автором за даними [9].

Україна належить до кола країн, що розвиваються, які поступово розширюють участь у міжнародних експортно-імпорتنих операціях на ринках інтелектуальної власності. При цьому, як свідчать дані **табл. 11**, динаміка обсягів експорту та імпорту вимірюється лише мільйонами доларів і відбиває поточну соціально-економічну ситуацію в країні.

Для розвитку ринків інтелектуальної власності важливим є те, що крім традиційних форм ліцензування прав інтелектуальної власності з'являються нові механізми співпраці (спільна діяльність із розроблення та використання технологій) та організаційні форми посередництва (розрахункові палати з ІВ, обмін, аукціони і маклерство). Багато посередників використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології для оцінки прав ІВ та підбору відповідних покупців і продавців.

За останні десятиліття набуває поширення така форма посередництва, як створення відомств із передачі технологій в університетах і державних дослідницьких організаціях (ДДО). З'являються цільові стратегічні ініціативи зі стимулювання патентування і наступних комерційних розробок в університетах і ДДО. Для цих цілей майже всі країни з високими доходами створюють відповідні організаційні структури. Однією загальною тенденцією для університетів і ДДО є передача в їх власність створених ними винаходів з метою їх подальшої комерціалізації. Країни із середнім і низьким рівнем доходів вивчають досвід, як найкращим чином сприяти передачі технологій та розвитку співпраці між промисловістю й університетами [3].

Університети і ДДО відіграють ключову роль у національних інноваційних системах. Крім виконання свого завдання з навчання на їх частку припадає істотна частка загальних витрат на НДДКР. Вони також виконують більшу частину фундаментальних досліджень, здійснюваних у своїх країнах. Це особливо характерно для країн із середнім рівнем доходів; наприклад, частка університетів і ДДО в загальних витратах на фундаментальні дослідження в Китаї близька до 100%, а в Мексиці – до 90%.

Спостерігається також зростання ліцензійних надходжень, одержуваних університетами і ДДО. Це зростан-

ня є високо концентрованим, основна маса ліцензійних надходжень припадає на окремі установи і стосується нечисленного ряду наукових сфер і невеликої кількості патентів. У порівнянні із загальними бюджетами державних досліджень дохід від ліцензування залишається невеликим. У країнах із низьким і середнім рівнем доходів патенти університетів і ДДО використовуються при передачі технологій ще менше. Однак останні тенденції вказують на те, що потоки надходжень стають різноманітнішими як за кількістю установ, що їх одержують, так і за кількістю країн.

Заслугує на увагу досвід розвинених країн (США, членів ЄС) щодо регулювання відносин у частині передачі та використання нових знань (об'єктів інтелектуальної власності) між державою, великими промисловими компаніями, суб'єктами малого й середнього бізнесу, науковими установами і вищими навчальними закладами тощо. Хоча в організаційних схемах передачі таких знань існують помітні відмінності, спільним є те, що існує і постійно вдосконалюється механізм забезпечення виробництва новими перспективними ідеями і технологіями, які виникають у сфері НДДКР, що фінансується за рахунок коштів державних бюджетів та спеціалізованих фондів. Відповідно формується інфраструктура передачі технологій у масштабах держави. Визначальним у її становленні є нормативно-правове регулювання, стимулювання організації установ та компаній різної форми власності, які виконують функції «посередників» передачі знань і технологій на комерційних і докомерційних стадіях НДДКР [3; 4; 7].

В Україні «залишається не розробленою система економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) щодо створення та комерціалізації об'єктів права ІВ з метою формування ринку цих об'єктів. Законодавчо не визначені мінімальні ставки винагороди винахідникам, авторам за створення і використання об'єктів права промислової власності; не запроваджені механізми державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів патентного права в іноземних державах, створених за рахунок бюджетних коштів; відсутня методика визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти промислової власності» [13].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що розвинуті країни в якості пріоритетів розвитку сфери інтелектуальної власності визначають: нарощування інвестицій у НДДКР за рахунок бюджетних коштів, насамперед для університетів та ДДО; стимулювання (податкове, кредитне) інвестицій в НДДКР для приватних компаній; розвиток ринків ІВ, у т.ч. шляхом закріплення прав власності за установами, які фінансуються з держбюджету, підтримки нових організаційних форм комерціалізації ІВ тощо. Розробляються і запроваджуються нові механізми співпраці як на національному, так і на міжнародному рівні.

Найбільш успішним регіоном, який прискореними темпами «вривається» і «деформує» на користь країн із середніми доходами глобальне середовище інтелектуальної власності, є регіон Південно-Східної Азії, перш за все Китай. Адже він вже випередив розвинуті країни за обсягами подач заявок на патенти, вкладає значні кошти держбюджету у НДДКР, нарощує свій інноваційний потенціал через імпорт послуг, пов'язаних із інтелектуальною власністю тощо.

В Україні спостерігається спадна тенденція щодо створення об'єктів інтелектуальної власності, передусім патентів, яка відбиває небезпечне для активізації інноваційних процесів скорочення інвестицій в НДДКР. Сфера охорони інтелектуальної власності України потребує підтримки з використанням стимулюючих методів та інструментів державного регулювання задля створення ефективних механізмів функціонування ринків інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80>.
2. Перспективы развития мировой экономики. Апрель 2016. Слишком долгий период слишком медленного роста [Электронный ресурс] / Международный Валютный Фонд, 2016. – 243 с. – Режим доступа: www.elibrary.imf.org.
3. UNESCO Science Report: towards 2030 – Executive Summary [Electronic Resource] / United Nations Educational, Scientific and Cultural. Organization, 2015. – 40 p. – Mode of access :https://en.unesco.org/unesco_science_report.
4. Доклад ЮНЕСКО по науке за 2010 г. Современное состояние науки в мире. Рабочее резюме / Организация Объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры (UNESCO). – 2010. – 36 с.
5. Гаспар В. Вообразите, как налогово-бюджетная политика может способствовать инновациям / Витор Гаспар и Руд Де Мой [Электронный ресурс] / Базовая страница блогов iMFdirect: 31.03.2016. – Режим доступа: <http://blog-imfdirect.imf.org/>.
6. Доклад о положении в области интеллектуальной собственности в мире 2011. Меняющийся облик инноваций [Электронный ресурс] / Всемирная организация интеллектуальной собственности. Серия ВОИС «Экономика и статистика». – 186 с. – Режим доступа: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2011.pdf.
7. Доклад о положении в области интеллектуальной собственности в мире за 2015 г. Революционные инновации и экономический рост [Электронный ресурс] / Публикация ВОИС № 944R. Серия «Экономика и статистика» 2015. – 144 с. – Режим доступа: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2015.pdf

8. World Intellectual Property Indicators 2015 [Electronic Resource] / WIPO Economics & Statistics Series. – Mode of access : <http://www.wipo.int/ipstats/en/wipi/>.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

10. Офіційний сайт Українського патентного відомства. – Режим доступу: <http://www.sdip.gov.ua/ukr>.

11. International Trade Statistics 2007. [Electronic Resource] / World Trade Organization. WTO Publications. – Mode of access : http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

12. World Trade Statistical Review 2016. [Electronic Resource] / World Trade Organization. WTO Publications. – Mode of access : <http://www.wto.org/statistics>.

13. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку». Затверджено Рішенням Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти протокол № 13 від 17 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list;jsessionid=6F93802A66E82B94165CB06B7C9F4614?currDir=65584>.

REFERENCES

1. On approval of the Concept of reforming the state system of intellectual property protection in Ukraine. The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 1, 2016 no. 402-p. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
2. Prospects for the development of the world economy. April 2016. Too long period of too slow growth. International Monetary Fund, 2016, 243 p. Available at: www.elibrary.imf.org.
3. UNESCO Science Report: towards 2030 – Executive Summary. United Nations Educational, Scientific and Cultural. Organization, 2015, 40 p. Available at: https://en.unesco.org/unesco_science_report.
4. UNESCO Report on Science for 2010. Current state of science in the world. Executive summary. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 2010, 36 p.
5. Gaspar V., De Moy R. Voобразите, kak nalogovo-bjuzdzhethnaja politika mozhet sposobstvovat' innovacijam [Imagine how fiscal policy can contribute to innovation]. Bazovaja stranica blogov iMFdirect, 31.03.2016. Available at: <http://blog-imfdirect.imf.org>.
6. Report on the state of intellectual property in the world – 2011. Changing image of innovation. World Intellectual Property Organization, WIPO Series “Economics and Statistics”, 186 p. Available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2011.pdf [in Russian].
7. Report on the state of intellectual property in the world for 2015. Revolutionary innovation and economic growth. WIPO Publication no. 944R, Series “Economics and Statistics”, 2015, 144 p. Available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2015.pdf [in Russian].
8. World Intellectual Property Indicators 2015. WIPO Economics & Statistics Series. Available at: <http://www.wipo.int/ipstats/en/wipi/>.
9. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
10. The official site of Ukrainian Patent Office. Available at: <http://www.sdip.gov.ua/ukr> [in Ukrainian].
11. International Trade Statistics 2007. World Trade Organization, WTO Publications. Available at: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.
12. World Trade Statistical Review 2016. World Trade Organization, WTO Publications. Available at: <http://www.wto.org/statistics>.
13. Recommendations of hearings in the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education “Intellectual property in Ukraine. State and conceptual bases of development”. Approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education Committee, protocol no. 13 of June 17, 2015. Available at: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list;jsessionid=6F93802A66E82B94165CB06B7C9F4614?currDir=65584> [in Ukrainian].